PETER SALNER: PREŽILI HOLOKAUST

Vydal Ústav etnológie SAV a Vydavateľstvo SAV Veda, Bratislava 1997, 189 strán.

S obdivom som sledoval dvojročné úsilie kolegu Petra Salnera získať a zaznamenať trpké spomienky ľudí, ktorí prežili *šoa* (veľké nešťastie). Z priateľských rozhovorov som vedel, že svedectvá o ich utrpení nie sú pre neho iba "zhromažďovaním výskumného materiálu". Na ceste spoznávania osudov židovských spoluobčanov a spoločnosti, v ktorej sa mohli udiať, musel prekonať jednoznačne antihumanistický rozmer historických udalostí, aby neskĺzol do roly oneskoreného žalobcu, ako aj rozporuplné politizujúce hodnotenia súčasníkov, aby sa neznížil medzi nich. Získal tak potrebný nadhľad a (ak sa to v tomto prípade vôbec dá) aj vedeckú objektivitu. Som rád, že sa mu to podarilo.

Publikácia je zostavená do šiestich kapitol s obsiahlejším úvodom, v ktorých spracoval takmer 4 tisíc strán svedectiev 110 ľudí. A práve výber a zaradenie jednotlivých textov, ako aj ich komentovanie umožňujú autorovi podľa jeho "videnia veci" dosiahnuť nielen poznávací, ale aj emotívny účinok. P. Salner sa o emócie nesnaží, akoby počítal s tým, že pri pozornom čítaní výpovedí sa im čitateľ aj tak nevyhne.

Zaujímavý je spôsob riešenia najcitlivejšieho jadra "problematiky", ktoré sa v porevolučnej súčasnosti obnažilo v množstve falošných argumentov, ospravedlnení a z toho plynúcich nedorozumení. Je to vzťah majoritného (teda Slovákov ako celku) a židovského obyvateľstva pred, počas a po skončení holokaustu, pri ktorom nevyhnutne vyvstáva otázka viny, poukazujúcej na v spoločenstve zažitý antisemitizmus. Autorský nadhľad na tento problém je badateľný v celej práci, ponecháva priestor celej zaznamenanej škále i protichodných postojov. Dokladajú to napr. slová v jednej zo spomienok na povojnovú dobu, ktorým prisúdil zovšeobecňujúci význam: *"...škaredo sa chovala malá časť obyvateľstva. Väčšina slovenského obyvateľstva sa chovala korektne a slušne a pomáhala nám."* Ako však píše v úvode knihy, obraz udalostí do istej miery ovplyvňuje aj "výskumná vzorka", ktorú sa podarilo získať a presvedčiť, aby vypovedala. Svedectvá iných, a najmä tých, ktorí neprežili, by zazneli iste prísnejšie...

P. Salner sa nepustil cestou podrobných analýz, nenarába s dobovými prameňmi ani argumentami historikov, hoci ich podľa priloženej literatúry pozná. Upozorňuje na zámer projektu, v rámci ktorého sa realizačný tím pridržal zásady ponechať výpovednú hodnotu samotným spomienkam a "neskresľovať" ich komentármi, korigujúcimi či potvrdzujúcimi ich širšiu platnosť. Výberom a obsahom je však celková výpoveď taká výstižná, že hlbšie historické analýzy príčin a dôsledkov, vplývajúcich na priebeh udalostí, by jej ani neprospeli.

Autor akoby okrajom poznamenáva, že ide o etnologickú prácu, využívajúcu metódu "oral history". Je príspevkom k poznaniu obdobia, ktorému "dosiaľ slovenská etnológia venovala okrajovú pozornosť". Možno by tu bola stačila poznámka, že výskumy "spomienkových rozprávaní s tematikou SNP" sa (aj napriek výhradám) predsa len urobili. Zaujímavé etnologické pasáže nachádzame pri rozbore zložitého fenoménu židovskej identity, vnímania jej znakov v rôznych sociálnych vrstvách židovskej komunity, ako aj jej uchovávania. Dobre sú využité poznatky, známe z predchádzajúcich prác autora, týkajúce sa problematiky tolerancie a intolerancie v spoločenskom živote medzivojnového obdobia, podopreté novými postrehmi a súvislosťami.

Za výrazný zlom v dobrých vzťahoch slovenského a židovského obyvateľstva považuje až udalosti konca roku 1938, vznik autonómie a Slovenského štátu, kedy sa antisemitizmus stal

štátnou doktrínou a časť obyvateľstva takémuto oficiálnemu postoju podľahla. Aj v tomto období však nachádza "spravodlivý postoj" k majoritnej väčšine, uvádza príklady bezcitného správania i nezištnej pomoci. Etnologicky inšpiratívne sú pasáže, zdanlivo len okrajovo súvisiace s hlavnou témou, v ktorých plasticky opisuje princípy blízkeho súžitia i empatických postojov k návykom a tradíciám židov (ale aj židov ku kresťanom) v lokálnych podmienkach.

Touto knihou a materiálmi v nej uvedenými sa slovenská etnológia opäť dostáva do sveta. Obdobných prác totiž nie je veľa. Neprajníci možno poznamenajú, že nie je potrebné jatriť staré rany a vynášať negatívne svedectvá o spoločnosti. Úprimná snaha o autorskú objektivitu je však neprehliadnuteľná a v tomto svetle môže mať kniha i očistný a nielen dokumentaristický charakter. Je ťažké a iste i necitlivé napísať, že kniha sa aj dobre číta. Odhliadnuc od smutnej témy je to však pravda.

Daniel Luther

BARBARA OLSZEWSKA-DYONIZIAK: ZARYS ANTROPOLOGII KULTURY

Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1996, 231 s.

Kniha je pokračovaním a rozšírením dvoch už publikovaných prác autorky: "Człowiek – kultura – osobowość. Wstęp do klasycznej antropologii kultury" (Universitas, Kraków, 1991) a "Spoleczenstwo i kultura" (Universitas, Kraków, 1994). Práca "Zarys antropologii kultury" využíva okruh už diskutovaných problémov a zároveň ich rozširuje o ďalšie súvislosti, ako napr. o problémy antropologickej koncepcie jazyka alebo národa.

Prvá časť práce: Uzlové problémy antropológie. Pokus o syntézu má päť kapitol. Prvá kapitola: Antropologická koncepcia človeka diferencuje medzi filozofickým, sociologickým a antropologickým ponímaním človeka a prezentuje základné pramene antropologických škôl a názorov z pohľadu rozličných koncepcií vývoja ľudstva. Autorka uvádza, že antropológia, podobne ako sociológia, vždy stavala na empirickom poznaní procesov prebiehajúcich v spoločnosti, pričom východiskovým bodom oboch disciplín bol vždy človek, reprezentujúci určitú kultúru, skupinu alebo triedu. Ďalej podčiarkuje, že zatiaľ čo sa antropológovia a etnológovia zaujímali predovšetkým o to, ako kultúra vplýva na ľudskú osobnosť, sociológovia akcentovali skôr stupeň sociálnej diferenciácie v tejto kultúre. Druhá kapitola: Antropologická koncepcia jazyka, ukazuje vývin lingvistických teórií na poli jazykovedy a antropológie od obdobia antiky po súčasnosť. Osobitná časť sa venuje vývinu semiotiky, ako vedeckému znaku komunikácie. Tretia kapitola: Antropologická koncepcia náboženstva prezentuje základné pramene teórií o primitívnych náboženstvách, ktoré boli iniciované práve skupinou antropológov, sociológov, psychológov, filozofov a ďalších špecialistov, ako napr. Mircea Eliade. Autorka obracia pozornosť aj na religiozitu moderného človeka a meniace sa funkcie náboženstva. Kapitola štvrtá: Antropologické a sociologické spory o koncepciu sociálnej štruktúry a kultúry ponúka úvahy súvisiace s koncepciami ideí sociálnych a kultúrnych štruktúr v sociológii a v sociálnej a kultúrnej antropológii. V poslednej, piatej kapitole: Antropologická koncepcia národa, autorka sprostredkovala svoj názor na najpopulárnejšie koncepcie národa v antropológii (zo súčasných najmä Ernesta Gellnera alebo skoršie, formulované Bronislawom Malinowským alebo Jozefom Obrebským) a sociológii (zvlášť koncepcie Floriana Znanieckeho). Ďalší problém, diskutovaný v tejto kapitole, je internacionalizácia kultúry. Upozorňuje na to, že idea "spoločnej Európy" je často len sloganom a jej reálne naplnenie je oveľa ťažším problémom, ako sa pôvodne zdalo a neprináša vždy jednoznačne pozitívne reakcie spoločenstiev. Autorka tiež upozorňuje na rast nacionalizmu v západnej Európe, ktorej pocity jednoty a nezávislosti boli poškodené najmä dezintegráciou Sovietskeho zväzu a tak sa stalo, že napr. Poľsko je v súčasnosti v mnohých aspektoch viac "európske" ako západné krajiny.

Druhá časť knihy: Inšpirácie západnej antropológie v poľskej etnografii, predstavuje vývin poľských reakcií na niektoré zvlášť významné trendy v západnej antropológii, ako boli: evolucionizmus, historizmus, funkcionalizmus, štruk-

turalizmus, fenomenológia, sociobiológia, postmodernizmus. Autorka zdôrazňuje, že poľskí etnografi a etnológovia nikdy neboli k západným ideám pasívni a vždy ich dokázali modifikovať pre potreby poľskej reality.

V tretej časti knihy: Spoločné problémy a dilemy etnografie a kultúrnej antropológie v Poľsku a na Západe, autorka predstavuje moderné, často kontroverzné modely týchto vedných disciplín a niektoré základné problémy súvisiace s novými koncepciami a perspektívami v ich budúcom vývine. Nehovorí len o súčasných tendenciách antropologizácie sesterských disciplín, ale aj o antropologizácii samotných týchto vedných odborov a o tom, že antropológovia si už dávno mali uvedomiť, že ich vedecké výsledky sú akýmsi zrkadlom filozofie a svojimi emopirickými znalosťami by mali potvrdzovať alebo zavrhovať jej deduktívne a často špekulatívne tvrdenia.

Rastislava Stoličná

SKLADATEĽ A ĽUDOVÁ HUDBA (Rozhovory s hudobným skladateľom Svetozárom Stračinom.)

Bratislava 1997

Dve nadácie (Prebudená pieseň a Nadácia sveta Stračinu) spojili sily a financie na vydanie rozhovorov, ktoré so skladateľom pripravil redaktor rozhlasového štúdia Banská Bystrica Juraj Dubovec. Je to ojedinelá výpoveď hudobného skladateľa a zberateľa ľudových piesní S. Stračinu o jeho vzťahu k ľudovej hudbe.

Rozhovory obsahujú nielen autorove vyznanie k hodnotám slovenského folklóru, ale aj množstvo postrehov dotýkajúcich sa skladateľských postupov pri úpravách a prekomponovaní ľudovej piesne, vyjadrenia k teoretickým otázkam folkloristiky, postrehy z terénnych výskumov a pod. Stračinova spoveď riadená Dubovcovou rozhlasovou skúsenosťou je pre čitateľa príjemným prekvapením. Má pred sebou text odborne fundovaný, oblečený do príjemného rozprávačského štýlu, ktorý uchováva podstatné znaky Stračinovej osobnosti. Početné príklady, citácie rôznych autorít i expresívne konštatovania skladateľa ozrejmujú z osobnostného stanoviska i niektoré zložité otázky života piesne a tvorivých peripetií nositeľov folklórnej tradície.

S. Stračina venoval veľa času odbornej folkloristickej literatúre. Mal na mnohé vedecké problémy svoj pohľad a hoci sa k nim oficiálne nevyjadroval, predsa ho môžeme v publikovaných rozhovoroch dešifrovať aj medzi riadkami.

Vydaná publikácia je okrem iného osobitým príspevkom k štúdiu slovenského folklorizmu.

Milan Leščák

ŽIDOVSKÁ IDENTITA VČERA, DNES A ZAJTRA

(Zost. P. Salner.) Vydala Čsl. únia židovskej mládeže a Ústav etnológie SAV, Bratislava 1995. 75 strán.

Uplynuli dva roky od vydania tohto útleho zborníka a zatiaľ som nečítal nijakú etnologickú recenziu, ktorá by reflektovala tento počin. A hoci sa necítim byť povolaný vyjadrovať sa k židovskej problematike, pokladám za dôležité z dvoch dôvodov na tento skromný zborníček upozorniť. Jednak je to pozoruhodný príspevok k chápaniu etnickej identity, ktorá sa teraz dostáva do popredia v našom výskume a kde židovská etnicita i identita tvoria celkom špecifický jav, v ktorom sa v rôznej miere prelínajú viaceré identifikačné faktory. Jednak samotná problematika židovskej kultúry bola v našej etnológii doteraz spracovávaná nedostatočne a prinajmenej štúdie P. Salnera a E. Krekovičovej si zaslúžia pozornosť zo strany viacerých etnológov – špecialistov na oblasť sociálnych vzťahov či folklórnej tvorby.

Zborník tvoria tieto štúdie, ktorých názvy sú svedectvom o aktuálnosti a časovosti vydaného zborníka: Trabalka, V.: Židovská identita podľa Tóry; Weiser, J.: Židovská identita – jedinečný fenomén; Franek, J.: Židovská identita v súčasnosti; Salner, P.: Parametre židovskej identity; Krekovičová, E.: Obraz Žida v slovenskom folklóre; Salner, P.: Chochmes a židovská identita.

Verím, že záujemci o problematiku identity alebo záujemci o židovskú kultúru radi siahnu po týchto príspevkoch, ktoré vyšli v skromnom náklade 500 ks.

Milan Leščák

Drenko, Jozef: RÓMSKI – CIGÁNSKI HUDOBNÍCI Z LUČENCA A OKOLIA
Lučenec, Novohradské osvetové stredisko 1997, 110 s.

Autor monografie je regionálnym historikom Novohradu a Gemera. V poslednom čase poznáme z jeho produkcie monografické spracovanie Fiľakova. Z národopisného hľadiska inklinuje Drenko k spracovaniu ľudovej hudobnej kultúry. Spred viac ako desaťročia poznáme jeho prácu o rómskej primáške Cinka Panne (Vlastivedné štúdie Gemera 4), ktorá vznikla na pôde Gemerskej vlastivednej spoločnosti. Anotovanou prácou rozširuje svoj záujem od rómskej primášky na muzikantov, ktorí majú svoj pôvod v Gemeri či Novohrade s osobitným zreteľom na ich väzby k Lučencu. Práca je rozdelená do troch častí. Prvá podáva stručnú históriu Rómov na základe publikovaných prác slovenskej a maďarskej proveniencie doplnených o archívne pramene z regiónu. Táto časť celkom pochopiteľne sleduje predovšetkým históriu Rómov v Lučenci a na jeho okolí. Ťažiskom práce je druhá kapitola, ktorá je venovaná rómskym hudobníkom oblasti od polovice 18. storočia po súčasnosť. Po zmienkach o muzikantoch z Lučenca a Tuhára sa autor venuje jednotlivým muzikantským rodom regiónu a ich pôsobeniu mimo regiónu. Migrácie príslušníkov jednotlivých muzikantských rodov zaznamenáva v Zemplíne, Paríži, Hamburgu, Berlíne, Budapešti, Jágri, Vysokých Tatrách, Korytnici, Sliači, ale i v Holandsku. Postupne sa venuje rodu Bunkovcov, Dombiovcov, Ráczovcov, Radičovcov, ktorých súčasní etnomuzikológovia zaznamenávajú v Kokave nad Rimavicou, Sárközyovcov, Dankovcov. Z osobností spojených s Lučencom uvádza B. Berkesa, P. Sconku i slávneho Piťu, v ktorého mikulášskej kapele hralo niekoľko muzikantov z Lučenca. Spomína tiež R. Danyiho a B. Illésa. Autor konštatuje ich pozoruhodné interpretačné danosti, ktoré si všimla a hodnotila dobová tlač i autorstvo niektorých piesní (pripisujúc im autorstvo ľudových piesní). Súčasťou kapitoly je prehľadné spracovanie príslušníkov jednotlivých muzikantských rodov. Záver kapitoly oboznamuje čitateľa s rómskymi hudobníkmi za prvej ČSR a súčasnými lučenskými muzikantmi, ktorí na jednej strane kontinuujú tradičnú hudobnú kultúru a na druhej strane pôsobia v rôznych zoskupeniach, ktoré sa venujú scénickému folklorizmu. Tu spomína i učiteľov hudobnej školy v Lučenci, ktorí vychovávali dnešných hudobníkov, z ktorých devätnásť menovite uvádza. Tretia kapitola obsahuje poznámky o repertoári a interpretačných danostiach rómskych hudobníkov a výber z ich (rómskeho) folklóru. Výber je značne nesystematický, nekoncepčný a torzovitý. Namiesto neho by sa žiadalo osvetliť vzťah etnicky rómskej a slovenskej hudobnej kultúry.

Miloš Šípka

ETHNOLOGICAL CONTACTS 5 & 7
Etnološka stičišča 5 & 7 – Zbieznosci etnologiczne 5 & 7.
Edited by Božidar Jezernik and Rajko Muršič. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1997, 214 s.

Zborník je výsledkom stretnutí slovinských (Ľubľana) a poľských (Lodz) etnológov a antropológov, ktorí už od roku 1988 každoročne organizujú odborné semináre na vybrané problémy. Ústrednou témou zborníka sú "Prejudices and Stereotypes in the Social Sciences and Humanities" (Predsudky a stereotypy v sociálnych a humanitných vedách) a "Didactic Experiences in the Introducing of Novelties in the Ethnological Curricula" (Didaktické skúsenosti zo zavádzania noviniek v etnologických učebných osnovách).

Prvá časť zborníka obsahuje šestnásť príspevkov, zaoberajúcich sa problematikou predsudkov a stereotypov (teória stereotypov, psychologický obsah stereotypov, predsudky voči Židom, vtipy o Srboch, stereotypy v histórii). V druhej časti práce, prinášajúcej desať príspevkov, prezentujú autori svoje skúsenosti z výuky etnológie na katedre etnológie a kultúrnej antropológie v Ľubľane a katedre etnológie v Lodzi a zamýšľajú sa nad novými predmetmi vo výuke etnológie (symbolická kultúra, psychologická antropológia, nové výskumné metódy, význam fotografickej dokumentácie ai.).

Zborník je venovaný dvom témam, ktoré sú mimoriadne aktuálne najmä v postkomunistických krajinách, preto je cenným prínosom pre

pochopenie súčasných procesov v strednej Európe, ako aj pre porovnanie obsahu a formy výuky etnológie u nás a v susedných krajinách.

- sb -

ETNOLOG
Glasnik slovenskega etnografskega muzeja.
Bulletin of the Slovene Ethnographic Museum. 6 (LVII), Ljubljana 1996, 485 s.

Šieste číslo časopisu Etnológ (od r. 1948 do r. 1991 Slovenski etnograf) je v prvej časti venované múzejnej problematike (Ethnology and Museums). Poprední slovinskí etnológovia v ňom prinášajú informácie o nových projektoch a vedeckovýskumných aktivitách slovinských etnografických múzeí.

Časť "Štúdie" obsahuje príspevky z výsledkov etnologických výskumov v rôznych častiach Slovinska. Zaujímavé sú napr. témy "pohľadnice ako zdroj etnologického štúdia, skalné obydlia v Kutji, etnoarcheologický výskum kostených píšťal, životné podmienky robotníkov vo viniciach pred 2. svetovou vojnou, vývin homeopatie v Slovinsku od začiatku 19. storočia, Slovinci v Tibete či etnologické dedičstvo na známkach".

Ďalšie časti časopisu prinášajú kratšie špecializované príspevky o etnografických múzejných zbierkach, výstavách a konferenciách a recenzie nových kníh (medziiným aj pozitívnu recenziu Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska, ktorej autorkou je Mojca Ramšak).

Časopis "Etnológ", ktorý vychádza raz do roka, prináša na 485 stranách mnohé informácie zo života slovinskej etnológie, ktoré vzhľadom na spoločné stredoeurópske teritórium a časť histórie, ktorú so Slovinskom zdieľame, môžu byť inšpiratívne aj pre nás.

- bit -

M. OLENDER: JAZYKY RAJA
Árijci a Semiti: Dvojica z vôle Prozreteľnosti. Preklad Eva Piovarcsyová. CAUSA editio 1996. 177 strán.

Maurice Olender, mimoriadny profesor na Vysokej škole spoločenských vied v Paríži, napísal svoju knihu vychádzajúc z prípravy na semináre z komparatívnej filológie o najstarších semitských a indoeurópskych jazykoch. Na tomto základe rozvíja hlboké súvislosti vzťahov medzi Hebrejmi a Árijcami, národmi, rasami a mýtmi, analyzuje diela R. Simona, R. Lowtha, J. G. Herdera, E. Renana, F. Maxa Müllera, A. Picketa, R. F. Graua, I. Goldzihera, odlišuje v nich "učené bájky", pochybuje a domýšľa. Dopĺňa bohatou literatúrou (s. 148-167).

-van-